

РОЗДІЛ III. Етнолінгвістика. Лінгвокультурологія. Крос-культурна комунікація. Взаємодія мов. 6, 2012

До назв третього класу (із діапазоном від 10 до 13 лексичних одиниць) належать назви населених пунктів графств Беркшир (11), Букингемшир (13), Вест Сассекс (10) та Іст Сассекс (10).

У четвертий клас (діапазон 1–3 одиниці) входять графства Брістол (1), Суррей (1), острови Сілли (3) й Вайт (3). Мала кількість назв населених пунктів із латинським елементом у Бристолі та на островах зумовлено тим фактом, що навіть загальна кількість населених пунктів на цих територіях є малою. Один ойконім із латинським елементом на території графства Суррей, у якому загалом нараховується 220 населених пунктів, етимологія яких є достатньо визначеною, свідчить про те, що в цьому прошарку лексики латинська мова не знайшла свого відбитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, хоча латинські запозичення становлять невелику відносно 5675 л. о., що досліджуються, кількість, проте вони відіграли вагомую роль у створенні власних назв населених пунктів Англії. Потрапивши спочатку до лексики загального вжитку, латинські запозичення згодом увійшли навіть до такого закритого прошарку, як ойконімікон, і представлені там у складі лексичних запозичень й етимологічних гібридів.

Список використаної літератури

1. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Амосова Н. Н. – М., 1956 – 218 с.
2. Секирин В. П. Заимствования в английском языке / Секирин В. П. – Изд-во Киев. ун-та, 1964. – 152 с.
3. An etymological dictionary of the English language : [Walter W. Skeat]. – Oxford : At the Clarendon Press, 1888. – 845 p.
4. Bradley H. The making of English / Bradley H. – London : Macmillan Limited, 1904. – 246 p.
5. Cameron K. English Place Names / Cameron K. – London : BT Batsford Ltd, 1996. – 256 p.
6. Jespersen O. Growth and Structure of the English Language / Jespersen O. – Leipzig : B. G. Teubner, 1912. – 272 p.
7. Oxford Dictionary of British Place-Names : [A. D. Mills]. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 533 p.
8. The Place-Names of Wiltshire. Their origin and history : [E. Ekblom]. – Uppsala : Appelbergs Boktryckeri A.-B., 1917. – 187 p.
9. The Cambridge Dictionary of English Place-Names : [V. Watts]. – New York : Cambridge University Press, 2010. – 714 p.
10. The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names : [E. Ekwall]. – Oxford : At the Clarendon Press, 1936. – 520 p.

Статтю подано до редколегії
12.03.2012 р.

УДК 811.1

Т. В. Пастушенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»;

Т. В. Ружицька – магістр факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Особенности мовного вираження концептуальної опозиції «Схід–Захід» у сучасному англомовному дискурсі

Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу англійської мови НТУУ «КПІ»

У статті проаналізовано особливості функціонування концептуальної опозиції «Схід–Захід» у сучасному англомовному дискурсі. Зокрема, визначено поняття опозиції, а також розглянуто особливості відтворення концептуальної опозиції «Схід–Захід» сучасного англомовного дискурсу засобами української мови.

Ключові слова: опозиція, концептуальна опозиція, парадигма.

Пастушенко Т. В., Ружицька Т. В. Особенности языкового выражения концептуальной оппозиции «Восток–Запад» в современном англоязычном дискурсе. В статье проанализированы особенности функцио-

нирвання концептуальної опозиції «Восток–Запад» в сучасному англійськом дискурсі. В частині, визначено поняття опозиції, а також розглядаються особливості вироблення концептуальної опозиції «Восток–Запад» сучасного англійського дискурсу засобами української мови.

Ключевые слова: опозиція, концептуальна опозиція, парадигма.

Pastushenko T. V., Ruzhytska T. V. Peculiarities of Linguistic Expression of Conceptual Opposition «East–West» in Contemporary English Discourse. The article analyzes the peculiarities of the conceptual opposition «East–West» in modern English discourse. In particular, the article defines the notion of opposition. The peculiarities of opposition translation in modern English discourse by means of the Ukrainian language are also under consideration.

Key words: opposition, conceptual opposition, paradigm.

Постановка наукової проблеми та її значення. Опозиція як об'єкт дослідження здавна привертає увагу вчених у багатьох галузях науки – філософії, культурології, психології, політології, соціології та, звичайно, лінгвістиці. Поняття опозиції стало центральним для розуміння системного характеру як багатьох явищ дійсності, так і ментальних конструктів. Навіть подолання стереотипів замкненості мови, характерних для структурної парадигми, і зміщення акцентів на функціональні параметри мови та спроби виявити антропоцентричні й концептуальні механізми її функціонування не вилучило поняття опозиції зі списку основоположних лінгвістичних категорій. З іншого боку, саме завдяки новітнім тенденціям у лінгвістичній думці, пов'язаним із вивченням мови одночасно як інструменту та багатовимірному продукту когнітивної обробки людиною потоку інформації про її зовнішній і внутрішній світ почали розкриватися нові грані цього базового лінгвістичного поняття, зокрема його роль у формуванні міжкультурного ментального простору. Саме це й зумовлює **актуальність** нашої роботи, **мета** якої – виявлення механізмів та передумов утворення опозиції «СХІД–ЗАХІД» у концептуальному просторі англійської мови й інвентаризація засобів її мовного відображення.

Завдання цієї статті:

- 1) дати визначення поняттю «опозиція»;
- 2) проаналізувати принципи класифікації опозиції;
- 3) виявити семантичний обсяг членів опозитивної пари «СХІД–ЗАХІД» з урахуванням сучасних тенденцій культурного зближення в умовах «Діалогу культур»;
- 4) охарактеризувати мовні засоби вираження концепт-опозиції «СХІД–ЗАХІД».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Опозитивність – один із найважливіших принципів моделювання світу, у тому числі й мовного картування світу, тобто таке розміщення компонентів системи, яке акцентує їхні протилежні ознаки. Витоки теорії опозицій виявляються ще у філософських концепціях давнього світу. Адже навіть учення античних філософів віддзеркалюють полярний принцип їхнього світобачення: числові співвідношення Піфагора є проявом гармонійного устрою космосу; протилежність духовного й тілесного начал Платона. Не варто забувати й про ключові поняття давньокитайської натурфілософії (VI ст. до н. е.), якими були універсальні космічні полярні сили Ін та Ян, що постійно переходять одна в іншу і є протилежними модальними проявами єдиного субстанціального начала. Принцип протиставлення закладено і в ідеї І. Канта про апріорні форми, що впорядковують хаос відчуттів.

Проте теорія опозиції й досі не втратила своєї актуальності, адже принцип протилежності залишається основою багатьох сучасних світоглядних та наукових моделей.

Різні науковці дають майже тотожні визначення цього поняття. Так, на думку Л. Л. Нелюбіна, опозиція – протиставлення двох або кількох однорідних одиниць мови, що проводиться для виявлення відмінностей між ними [9, 129].

О. С. Ахманова в словнику лінгвістичних термінів стверджує, що опозиція або протиставлення – розрізнення двох (або більше) однорідних одиниць мови, здатне виконувати семіологічну функцію, тобто бути семіологічно релевантним [1, 369].

В. Н. Ярцева зазначає, що опозиція – лінгвістично істотна відмінність між одиницями плану вираження, яка відповідає відмінності між одиницями плану змісту й навпаки [11].

Центральну роль поняття опозиції відіграє у фонологічній концепції Празької лінгвістичної школи, яка була розвинена М. С. Трубецьким і Р. О. Якобсоном у 30-х рр. ХХ ст. і в якій поняття фонему є похідним від поняття фонологічної опозиції.

М. С. Трубецької в «Основах фонології» наводить низку понять, які мають вирішальне значення для будь-якої системи опозицій. Серед них науковець називає «основу для порівняння» або ознаки, які повинні бути спільними для обох членів опозиції. На його думку, два предмети, які не мають жодної спільної ознаки, не можуть протиставлятися один одному [10, 72].

Перший досвід систематизації типів опозицій також належить М. С. Трубецькому (1936). Саме він класифікував їх за трьома ознаками:

- 1) за відношенням цієї опозиції до всієї системи опозицій;
- 2) за відношенням між членами опозиції;
- 3) за обсягом смислорозрізнаювальної сили або дієвості в різних позиціях [11].

За принципом відношення до системи опозицій у цілому виділено одномірні / багатомірні та пропорційні / ізольовані опозиції. Одномірність / багатомірність опозиції визначається тим, чи обмежується основа для порівняння однією опозицією, чи вона може бути застосована до інших опозицій. Залежно від конфігурації можливих внутрішніх ланцюжків одномірних опозицій, у межах багатомірних опозицій уведено розподіл на гетерогенні / гомогенні, а останні, зі свого боку, поділялися на прямолінійні / непрямолінійні. З іншого боку, обидва типи опозицій – як одномірні, так і багатомірні – поділяються на пропорційні та ізольовані. Опозиція є пропорційною, якщо відношення між її членами тотожне відношенню між членами якої-небудь іншої опозиції в межах тієї самої системи.

Із погляду відносин між членами опозиція може бути:

- 1) привативною, коли один член відрізняється від іншого наявністю або відсутністю розрізняльної риси, яка називається корелятивною ознакою або маркою кореляції, а члени опозиції називаються, відповідно, ознаковими та безознаковими або маркованими й немаркованими;
- 2) градуальною, або ступінчастою, коли члени відрізняються один від одного різним ступенем однієї й тієї ж самої ознаки, які характеризуються різним ступенем відкритості;
- 3) еквіполентною, коли члени логічно рівноправні (найбільш поширений тип опозиції).

Щодо обсягу розрізняльної сили опозиція може бути постійною, якщо дія розрізняльної ознаки необмежена та дві одиниці розрізняються в усіх можливих положеннях.

У роботах Р. О. Якобсона і його послідовників зроблено спробу звести всі типи фонологічних опозицій до бінарних привативних опозицій. Кожен член такої опозиції має єдиний однозначно передбачуваний протичлен. Такий тип відносин може пов'язувати лише елементарні одиниці, що належать до двочленної категорії, так що опозитивна значимість переноситься з фонему на нерозкладний далі компонент – диференційну ознаку. Р. Якобсон, ґрунтуючись на празькій концепції фонологічних опозицій, на теорії асиметричного дуалізму С. О. Карцевського і на спостереженнях російських граматистів щодо нерівноправності членів граматичної категорії (А. Х. Востоков, К. С. Аксаков, А. А. Шахматов, А. М. Пешковський), зробив у 30–50-х роках спробу перенести поняття опозиції, а також маркування / немаркування у сферу граматики. Теорія Якобсона мала значний вплив на сучасні уявлення про характер граматичних опозицій. Водночас, питання про тип аналогії між фонологічними і семантичними опозиціями вирішується різними лінгвістами по-різному [11].

У цій статті ми зосереджуємо увагу на концептуальній опозиції. Сам термін «концептуальна опозиція» бере свій початок від таких понять, як опозиція та бінарна опозиція.

Як відомо, бінарна опозиція є універсальним засобом пізнання світу, який був усвідомлений як такий та особливо активно використовувався у ХХ ст. Бінарно-опозиційний принцип дає змогу швидко впорядкувати різноманітні аспекти свого життя у світлі опозиції добра / зла, раціонального / ірраціонального, чужого / свого. Особливо часто людська свідомість використовує бінарно-опозиційні моделі світосприйняття в умовах, що викликані емоційним напруженням [8].

Двійковість сприйняття навколишнього світу обумовлена суто фізіологічними причинами, насамперед тим, що мозок людини розділений на дві півкулі, кожна з яких виконує свою функцію, тим, зокрема, що в людей двоє очей, два вуха, дві ніздрі, дві руки й ноги [7].

Бінарна опозиція, на думку О. С. Ахманової, є протиставленням за наявності (відсутності) одного й того самого елемента або за максимального (мінімального) ступеня тієї ж якості [1, 369].

У сучасній концептології та когнітивістиці використовуються різноманітні терміни для позначення концептуальної опозиції: концепт-опозиція, концепт-антиконцепт, бінарна опозиція [6, 8].

Концептуальна опозиція відображає те, що два вхідних в неї концепти є окремими й самостійними, а з іншого боку – те, що на їх основі формується ментальне утворення більш високого порядку [4, 64].

Концептуальна опозиція «Я–інший» або «ми–вони» тісно переплітається з опозицією «Схід–Захід. «Я» /інший» або ж «ми–вони» – це бінарна ідеологічна, мовна, філософська, психоаналітична та соціальна конструкція, що постулює стан ідеального існування проти стану неіснування. Із приходом постмодерності «я» / інший дедалі частіше репрезентує виняткові стосунки між суб'єктами, які займають протилежні позиції в моделях раси, тендера та політичних владних відносин зразка центр / околиці. «Я» характеризується як усе позитивне; як відчуття актуальності, значущості й цілісності. Інший як його протилежність – негативне, означає ніщо, порожнечу й нестачу, а тому перебуває поза центром ідентичності та авторитету. «Я» також репрезентує можливості для дієвості й значущої суб'єктивності, тоді як інший позбавлений права на володіння та неспроможний на самореалізацію. Бінарна опозиція між «я» та іншим передбачає, що «я» не може існувати без «не–я» або не-сутності іншого. Справді, «я» створює іншого, щоб забезпечити своє існування, – і навпаки [2, 477].

Щодо ключової концептуальної опозиції «Схід–Захід», то вона не може викликати сумнівів щодо свого існування. Хоча цікавим залишається твердження Вільяма Наффа про те, що і «північ», і «південь» мають прийняті вихідні точки – на полюсах, а в поняття «Схід» і «Захід» такі базисні точки відсутні. Тому науковець ставить питання: схід і захід чого? І відповідає: усе залежить від того, де стоїть людина. Вільям Нафф також висловлює думку, що колись про «Захід» і «Схід» спочатку говорили як про західну й східну частину Євразії. Проте, на думку американця, Далекий Схід слід називати Далеким Заходом. Більшу частину китайської історії Захід означав Індію, у той час як у Японії «Захід» зазвичай позначає Китай [12].

Щодо дефініції відповідних понять, то згідно з усталеними культурологічних визначень, Заходом у вузькому значенні цього слова називають Західну Європу в її історичних межах (романо-германський світ), а в широкому – ту частину планети, де панівними є античні й християнські цінності. Відповідно, Схід у вузькому значенні – це Далекий Схід (індійська, китайська та історично споріднені ним культури), а в широкому – Азія. Іноді терміном «Схід» умовно позначають світ східного християнства, візантійських культурно-історичних традицій, які протистоять традиціям романо-германським [3].

Бінарна опозиційність Сходу й Заходу здійснюється по-різному на філософському (містицизм–раціоналізм), економічному (аграрне–індустріальне), соціальному (колективізм–індивідуалізм), поведінковому (споглядальність–активізм) рівнях. Вона може бути розгорнута в теоретико-ідеологічну концепцію та може бути «стиснута» до простого стереотипу, в якому зв'язок Сходу й Заходу поданий як їх протиставлення («Схід – це не Захід» тощо). Оперування цим стереотипом у повсякденній практиці передбачає його прийняття без спеціальних обґрунтувань (що природно для повсякденної свідомості та поведінки). Нерідко, однак, він саме в такій якості використовується і в ідеологічній, і в науковій, і у філософській дискусії [5].

Неможливо заперечувати, що приклади диференціації цінностей Заходу й Сходу можна продовжувати далі, тому вважаємо за потрібне надати таблицю для їх порівняння різними авторами (табл. 1).

Таблиця 1

Диференціація цінностей Заходу й Сходу

Науковець	Захід	Схід
І. В. Кондаков	демократія (свобода, рівність)	деспотизм
	аскеза	містика
	наукове знання, раціональність	інтуїція, уживання у світ
	динамізм, розвиток	нерухомість, стабільність
	модернізація, інновативність	традиційність, ритуал
	«логос»	«дао»
	індивідуалізм, особистість	колективізм, держава
	активне техніко-технологічне перетворення світу	досягнення гармонії з природим середовищем, проживання й медитація
	капіталізм, буржуазність	комунізм, безкласове суспільство
	ринок	базар

Закінчення таблиці 1

В. Є. Кемеров	раціоналізм	містицизм
	індустріальне	аграрне
	індивідуалізм	колективізм
	активізм	споглядальність

Отже, як видно із таблиці, особлива роль відводиться опозиції індивідуалізм–колективізм, відповідно притаманної Заходу та Сходу.

Серед мовних засобів вираження концептуальної опозиції «Схід–Захід» найчастіше трапляються лексичні на позначення їхньої розрізненості, розподілу:

The West's universalist pretensions increasingly bring it into conflict with other civilizations, most seriously with Islam and China. – Універсалістські претензії Заходу все частіше й частіше стають причиною конфліктів з іншими цивілізаціями, серед яких найбільш серйозними є конфлікти з ісламськими країнами та Китаєм.

As the West attempts to assert its values and to protect its interests, non-Western societies confront a choice. – У той час, як Захід намагається утвердити свої цінності й захистити власні інтереси, незахідні суспільства опинилися перед вибором.

Historically correlating with this economic division is the cultural division between West and East, where the emphasis is less on differences in economic well-being and more on differences in underlying philosophy, values, and way of life. – Історичним відповідником такому економічному поділу став культурний поділ на Захід і Схід, у якому менше уваги звертається на економічне благополуччя, а більше – на відмінності у визначальних філософських принципах, на систему цінностей і спосіб життя.

Проте серед лексичних мовних засобів на позначення цієї опозиції чільне місце займають такі іменники, як interaction, balance, compromise, progress, тобто виражають ідею діалогу культур. Наприклад :

A central axis of post-Cold War world politics is thus the interaction of Western power and culture with the power and culture of non-Western civilizations. – Центральною віссю політики у світі після «холодної війни» є, таким чином, взаємодія могутності й культури Заходу з могутністю та культурою незахідних цивілізацій.

Щодо стилістичних засобів, то серед проаналізованих одиниць на позначення концептуальної опозиції «Схід–Захід» найчастіше траплялися:

– **метафори**:

– It is now the line separating the peoples of Western Christianity, on the one hand, from Muslim and Orthodox peoples on the other. – Зараз лінія поділу відділяє народи західного християнства від мусульман і православних.

– The 1993 Russian presidential election which demonstrated that Russia was indeed a «torn» country with its population and elites uncertain whether they should join or challenge the West. – Парламентські вибори 1993 року в Росії, які продемонстрували, що Росія дійсно «розірвана країна», де народ і еліта не визначились, чи їм слід приєднатися до Заходу, чи кинути йому виклик.

– **протиставлення**: *...on the one hand, from Muslim and Orthodox peoples on the other. – ... західного християнства від мусульман і православних.* Як видно з наведеного вище прикладу, під час перекладу це протиставлення опустили.

– **Риторичні питання**: *What, however, do non-Western societies have in common other than the fact that they are non-Western? – Однак що об'єднує незахідні суспільства, крім того, що вони є незахідними?*

Серед граматичних мовних засобів можна виділити присвійні займенники, числівники, граматичні конструкції:

– As their power and self-confidence increase, non-Western societies increasingly assert their own cultural values and reject those «imposed» on them by the West. – Зі зростанням їхньої могутності та

впевненості у собі незахідні суспільства все більше й більше утверджують власні культурні цінності та відмовляються від тих, що нав'язуються їм Заходом.

– *The former included the West and Japan with about 15 percent of the world's population, the latter everyone else. – До перших належали Захід і Японія з 15 % загальної кількості населення світу, а до другої – усі інші.*

Найчастіше концептуальна опозиція «Схід–Захід» (особливо на позначення верховенства Заходу) проявляється імпліцитно:

– *The West is and will remain for years to come the most powerful civilization. – Захід є і буде залишатися ще на багато років наймогутнішою цивілізацією.*

– *Instead of «East and West», it is more appropriate to speak of «the West and the rest», which at least implies the existence of many non-Wests. – Замість виразу «Схід і Захід», доречніше говорити про «Захід та інших», що, принаймні, передбачає велику кількість «не-Заходів».*

– *The world is in some sense two, but the central distinction is between the West as the hitherto dominant civilization and all the others, which, however, have little if anything in common among them. – Світ певною мірою ділиться на два, проте головна відмінність існує між Заходом як досі домінуючою цивілізацією та всіма іншими, які, проте, мають між собою дуже мало спільного.*

Висновки. Отже, у цій статті ми визначили поняття опозиції, проаналізували наявні класифікації опозиції, охарактеризували роль концептуальної опозиції «Схід–Захід» у сучасному англomовному дискурсі та визначили засоби мовного вираження концепт-опозиції «Схід–Захід».

Перспективи подальшого дослідження. Перспективним для подальшого вивчення й аналізу, на нашу думку, є вивчення опозиції «Схід–Захід» на матеріалі різних дискурсів.

Список використаної літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : Сов. энцикл., 1969. – 608 с.
2. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
3. Більченко Євгенія. «Схід – Захід» як релігійно-культурологічна проблема : специфіка розвитку національної культури [Електронний ресурс] / Євгенія Більченко. – Режим доступу : <http://www.zahidshid.net>
4. Зубкова Е. В. Симметрия и асимметрия смыслового пространства концептуальной оппозиции «холод-тепло / жар / Е. В. Зубкова // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2009. – № 43 (181). Филология. Искусствоведение. – Вып. 39. – С. 64–68.
5. Кемеров В. Е. Философская энциклопедия [Электронный ресурс] / В. Е. Кемеров. – М. : Панпринт, 1998. – Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary/183/word/ВОСТОК+-+ЗАПАД>
6. Пономарева Е. Ю. Концептуальная оппозиция «Жизнь – Смерть» в поэтическом дискурсе: на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова : автореф дис. ...канд. филол. наук / Е. Ю. Пономарева. – Тюмень, 2008. – 21 с.
7. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 1999. – 384 с.
8. Семченко В. О. Особливості використання принципу бінарної опозиції в дослідженнях з гендерної проблематики / Ольга Владиславівна Семченко // Політологія грані. – 2010. – № 4. – С. 149–154.
9. Толковый переводческий словарь / [авт.-уклад. Л. Л. Нелюбин]. – 3-е изд., перераб. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 320 с.
10. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой ; пер с нем. А. А. Холодовича ; под ред. С. Д. Кацнельсона. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
11. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь [Электронный ресурс] / Ярцева В. Н. – М. : Сов. энцикл., 1990. – Режим доступа : <http://tapemark.narod.ru/les/348a.html>
12. William E. Naff. Reflections on the Question of «East» and «West» from the Point of View of Japan [Electronic Resource]. – Access mode : <https://ojs.lib.byu.edu/spc/index.php/CCR/article/viewFile/12214/12118>

Статтю подано до редколегії
21.03.2012 р.